

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безрукова Т.И. Фактическая ошибка: вопросы классификации и квалификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Безрукова Т.И. – Екатеринбург, 2008. – 148 с.
2. Ворошилин Е.В. Субъективная сторона преступления : учебное пособие МГУ им. Ломоносова, юр. ф-т / Е. В. Ворошилин, Г. А. Кригер. – М. : МГУ, 1987. – 76 с.
3. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 320 с.
4. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юридическая литература, 1972. – 352 с.
5. Кримінальний кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
6. Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 244 с.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/popular/ukrf>. – Назва з екрана.
8. Якушин В.А. Ошибка и её уголовно-правовое значение. / В.А. Якушин. – Казань : Из-во Казанского ун-та, 1988. – 126 с.
9. Вапсва Юрий Альфонсасович. Ошибка в содержании субъективной стороны состава преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / Юрий Альфонсасович Вапсва. – Х., 2000. – 184 с.
10. Кириченко В.Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В.Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – 94 с.
11. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / Беніцький А.С., Гацелюк В.О., Гнетнев М.К., Гуславський В.С. та ін. ; за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1111 с.

УДК 343.01

**ПРАВочИН, ДОГОВІР, ЗЛОЧИН: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ
TRANSACTION, AGREEMENT, CRIME: CORRELATION OF CONCEPTS**

Бобонич Є.Ф.,
*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник НДС
«Центр досліджень проблем прав людини»
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена аналізу сутності та змісту категорій «правочин», «договір», «злочин», можливості набуття права власності на предмет злочину (правопорушення). Завдання вирішується крізь призму аналізу ознак цих правових категорій, зокрема, правомірності дій обох сторін правочину (договору). Пропонується не визнавати злочин недейсним договором. Наведені критерії набуття права власності на предмет злочину (правопорушення).

Ключові слова: правочин, договір, злочин, неправомірне поведінка, доход, власність.

Статья посвящена анализу сущности и содержания категорий «сделка», «договор», «преступление», возможности приобретения права собственности на предмет преступления (правонарушения). Задача решается через призму анализа признаков этих правовых категорий, в частности, правомерности действий обеих сторон правовой сделки (договора). Предлагается не признавать преступление недействительным договором. Приведены критерии приобретения права собственности на предмет преступления (правонарушения).

Ключевые слова: сделка, договор, преступление, правонарушение, доход, собственность.

The article is sanctified to the analysis of essence and maintenance of categories «transaction», «agreement», «crime», acquisition of right of ownership options for the purpose a crime (offences). A task decides through the prism of analysis of signs of these legal categories, in particular, to legitimacy of actions of both parties of legal transaction (agreements). Offered not to acknowledge a crime an invalid agreement. Criteria over of acquisition of right of ownership are brought for the purpose a crime (offences).

Key words: transaction, agreement, crime, illegal behavior, property.

Відповідно до підпункту 164.2.12 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (далі – ПКУ України) [1] 2010 року до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку на доходи фізичних осіб, зокрема, включаються кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені у сумах, які визначені обвинуваль-

ним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання. Аналогічна норма містилась в ст. 4 Закону України від 22 травня 2003 року № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» [2], що втратив чинність на підставі ПКУ України.

Питання можливості з точки зору права оподаткування предметів хабара та крадіжки, можливості оподаткування доходів, одержаних злочинним шля-

хом, було предметом наукових досліджень багатьох вчених: П.П. Андрушка, П.С. Берзіна, Л.П. Брич, Б.В. Волженкіна, О.О. Дудорова, І.А. Клепицького, В.О. Навроцького, П.С. Яні та ін.

Одна група науковців позитивно ставиться до оподаткування доходів, одержаних злочинним шляхом, наводячи наступні аргументи: податкове законодавство не містить застережень щодо законності чи незаконності придбання тих чи інших благ, які формують дохід фізичної особи (на наш погляд, наведений аргумент суперечить імперативному методу правового регулювання («дозволено лише те, що передбачено законом») публічних галузей права – податкового та кримінального права); оподаткування має бути зорієнтоване на реальний економічний результат, незалежно від правомірності отримання доходу; кримінальне законодавство зарубіжних країн (США, Італії, ФРН, Нідерландів, країн ЄС) допускає оподаткування доходів від хабарництва, порушення порядку проведення експортних операцій, злочинів проти встановленого порядку обігу наркотичних засобів, незаконного обороту товарів, майна, придбаного в результаті злочинної діяльності).

Інші вчені негативно ставляться до оподаткування злочинних доходів, аргументуючи тим, що: необхідною ознакою об'єкта оподаткування є його формування за рахунок законно отриманої власності, проте відсутні будь-які юридичні підстави для виникнення права власності на майно, здобуте злочинним шляхом; оподаткування злочинних доходів суперечить нормам моралі і певною мірою призводить до їх легалізації; кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків із злочинних доходів порушуватиме принцип справедливості, згідно з яким ніхто не може нести кримінальну відповідальність двічі за один і той саме злочин; питання оподаткування злочинних доходів у зарубіжному законодавстві вирішується неоднозначно; особа, яка приховує отримання злочинного доходу, бажає не ухилитись від оподаткування, а прагне уникнути відповідальності за вчинений злочин, а відповідно до ст. 63 Конституції України така особа не може нести відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе; оподаткування доходу фізичної особи, здобутого злочинним шляхом, не узгоджується з вимогами кримінального процесуального законодавства, відповідно до якого – доходи отримані в результаті вчинення злочину як речові докази підлягають не оподаткуванню, а передачі у дохід держави, тобто конфіскації.

Вирішення питання про можливість оподаткування доходів, одержаних злочинним шляхом, неможливо у відриві від положень регулятивного законодавства – цивільного (господарського) та податкового галузей права, адже кожне діяння, стосовно якого здійснюється кримінально-правова кваліфікація, має оцінюватися з позицій нормативних актів інших галузей права [3, с. 108].

У цьому аспекті вчені-цивілісти відзначають, що для оподаткування важлива не фактична передача майна, а передача права власності на нього: проти-

правна суть угоди (цивільно-правовий аспект) унеможливує оподаткування відповідної господарської операції. Якщо дії з точки зору цивільного права не є юридично значимі, то об'єкта оподаткування не виникає. Необхідною ознакою об'єкта оподаткування є його формування за рахунок законно отриманої власності. Те, що у юридичну власність не одержане не може бути об'єктом оподаткування [4, с. 203].

Відповідно до ст. 328 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435-IV [5] (далі – ЦК України) виникнення права власності, у свою чергу, пов'язується з певними цивільно-правовими юридичними фактами, не забороненими законом. Законність відповідних господарських операцій визначається і законністю тих цивільно-правових договорів, що становлять юридичне підґрунтя цих операцій [6, с. 156].

Чи є цивільно-правові підстави набуття права власності на предмет злочинних посягань? Окремі фахівці при характеристиці, наприклад, об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 209 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (далі – КК України) («Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»), пишуть про вчинення цивільно-правових угод з майном, отриманим злочинним шляхом, або відсилають до норм цивільного законодавства [8, с. 572].

Інші науковці при характеристиці таких злочинів, наприклад, як викрадення чужого майна (ст. 185, 186 КК України) [8, с. 463], торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК), придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК), пишуть, що власність у юридичному розумінні на об'єкти (предмети) правопорушення (злочину) не набувається, а відбувається передача об'єктів (предметів) у «фактичну власність». П.П. Андрушко при характеристиці злочину, передбаченого ст. 209 КК України, пише, що об'єктивна сторона злочину не може полягати у вчиненні правочину, а полягає у переході у фактичне неправомірне володіння особи зазначених коштів або іншого майна... в результаті їх купівлі, обміну... тощо [9, с. 31].

В.А. Козак вважає недопустимим використовувати в кримінальному праві цивільно-правового терміну «угода», який являє собою в загальній системі юридичних фактів позначення правомірної поведінки [10, с. 10].

Е.М. Циганков вказує на відсутність будь-яких юридичних підстав для виникнення права власності на майно, здобуте злочинним шляхом [11, с. 79-80].

Іноді в науковій літературі злочин називають не дійсним правочином (договором). На наш погляд, це не вірний підхід, оскільки ЦК України і Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (далі – ГК України) настільки звузили сферу застосування недійсного правочину (ГК України взагалі не містить поняття нікчемного недійсного правочину – всі правочини віднесені до оспорюваних, а отже дійсних на момент їх вчинення), що злочини

у сфері регулювання ГК України ми змушені були б відносити до оспорюваних правочинів.

Крім цього, для цивільно-правового правочину характерна правомірність дій обох сторін правочину, а у випадку вчинення злочину така ознака правочину відсутня.

Підсумовуючи, підтримуємо точку зору, що при вчиненні злочину (правопорушення) неможна вести мову про вчинення правочину, договору, (включаючи недійсний договір у цивільно-правовому розумінні цього терміну).

Отже, логічно припустити, що ніби є відсутня цивільно-правова підстава для набуття права власності на предмети злочину (правопорушення).

Однак у випадках вчинення окремих видів злочинів узагальнена судова практика допускала набуття покупцем права власності на предмети злочину (правопорушення). Так, у відповідних роз'ясненнях пленумів Верховного Суду СРСР, УРСР і України вказувалось на неможливість витребування майна (конфіскації) у осіб, які придбали таке майно внаслідок вчинення іншими особами: порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю (ст. 148-3 КК України 1960 року), спекуляції (ст. 154 КК України 1960 року), збуту фальсифікованої алкогольної продукції (ст. 204 КК України) тощо. Такі злочини створювали «об'єктивний результат» для покупця. Покупець, придбавши таке майно, фактично ставав його власником. На якій же цивільно-правовій підставі покупець набував право власності на предмети таких злочинів (правопорушень)?

Незважаючи на загально визнаний пріоритет прав громадянина над правами держави і суспільства, покупця неможна визнати «добросовісним набувачем» у точному розумінні цього терміну, бо виходячи зі змісту норм, передбачених ст. 330, 387, 388 ЦК України, добросовісним набувачем визнаються особи, які придбавають майно не у власника, а у третьої особи, яка не є власником вказаного майна. У згаданих

вище злочинах покупець отримує майно саме у власника (продавця).

Таким чином, зазначене майно (предмет злочину) слід розглядати як безпідставно набуте майно, яке відповідно до ст. 1212, 1213 ЦК України підлягає «поверненню потерпілому» «в натурі».

Та чи можна продавця (суб'єкта згаданих вище злочинів) визнати «потерпілою особою»?

Ст. 1215 ЦК України допускає можливість повернення, а отже і набуття права власності на безпідставно набуте майна «якщо це встановлено законом» (п. 2 ч. 1 ст. 1215 ЦК). Які це випадки – в цивільному законодавстві не зазначено. Очевидно, що під це застереження і підпадають випадки придбання майна у самого власника, який вчинює злочин, якщо покупка (придбання) такого майна за КК України не є злочином.

Логічно припустити, що у тому випадку, якщо у покупців такого майна виникало право власності на нього, то і у продавців такого майна (осіб, що вчиняли зазначені злочини) виникало право власності на кошти, сплачені покупцями за таке майно, адже «специфікою угоди купівлі-продажу є тісний взаємозв'язок (нерозривність) передачі і придбання речі». Припинення права власності у відчужувача і виникнення цього права у набувача мають місце, як правило, одночасно на основі одного і того ж юридичного факту. У більшості випадків виникнення права власності на річ у однієї особи означає припинення права власності на ту саму річ у іншої особи. При цьому підстави набуття права власності розглядаються одночасно і як підстави для його припинення [12, с. 79].

Таким чином, в силу набуття покупцями права власності на предмети таких злочинів (правопорушень), невіддільності дій покупців від дій продавців (суб'єктів зазначених злочинів (правопорушень), доводиться визнавати набуття суб'єктами згаданих злочинів (правопорушень) права власності на доходи, одержані злочинним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий кодекс України 02 грудня 2010 року № 2755-VI / Голос України – 2010. – № 229–230 від 04.12.2010 р.
2. Закон України від 22 травня 2003 року № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 37. – Ст. 308.
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
4. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Голос України, 2003, № 47–48 від 13.03.2003 р.
6. Теньков С.О. Коментар судової практики з господарських справ. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 384 с.
7. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III / Голос України, 2001. – № 107 від 19.06.2001 р.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
9. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. – П.П. Андрушко, М.Є.Короткевич. – К. : «Юрисконсульт». – 2005. – 292 с.
10. Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... кандидата юридичних наук. Х. – 2003.
11. Цыганков Э.М. Традиция есть, таланта нет (в УК РФ краткость нашла сестру, но потеряла брата) // Ваш налоговый адвокат. – 2004. – № 2. – С. 79–80.
12. Цивільне право України : навчальний посібник / За заг. ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. – К. : Істина, 2004. – 224 с.